

יפהפיית החורש

אדמונית החורש היא אחד הפרחים הגדולים והמרשימים בישראל. הפריחה שלה מתחילה בתחילת אפריל ובמשך כשבועיים היא מקשטת את החורש של אזור הר הלל בצבע אדום־בורדו מרהיב. שעתה היפה של שמורת הרי מירון

כתב וצילם: ד"ר אורי פרגמן־ספיר

האביב מגיע לחלקו השני; הגשמים פסקו, שיבולי הדגניים מתפתחות, צמחי בצל ופקעת סיימו את פריחתם וחונטים פרי והקיץ כבר מעבר לפינה. זו התחושה ברוב חלקי הארץ. לחובבי הפריחה מומלץ בעונה זו לבקר בשמורת הר מירון. גוש הרי מירון הוא הגבוה ביותר בארץ מערבית לירדן, ובניגוד לשאר הארץ, האביב כאן עוד בעיצומו. שלל פרחים מיוחדים גדלים כאן בשולי החורש ובשטחים הפתוחים, בהם גם פרחים שסיימו פריחה באזורים הנמוכים. בהר הלל ובנחל אדמוניות (אגן הניקוז של נחל כזיב עליון) מפתיע אותנו פרח אחד כזה ממוצא צפוני, שאי אפשר להתעלם ממנו. זהו אחד הפרחים הגדולים והמרשימים בישראל - אדמונית החורש. פריחת אדמונית החורש מתרחשת בשבוע השני והשלישי באפריל ומושפעת כל שנה מהאקלים העונתי.

גדולה ונדירה

אדמונית החורש (*Paeonia mascula*) היא צמח מוגן המשתייך למשפחה משל עצמו - משפחת האדמוניותיים. משפחה זו קרובה למשפחת הנוריתיים ובעבר אף שייכו אל האחרונה את האדמונית. האדמונית היא צמח עשבוני בעל שורש מעובה עמוק שהוא למעשה פקעת. מהפקעת יוצאים עלים גדולים בעלי פטוטר ארוכה, המחולקים לשלושה סעיפים הנושאים כל אחד עלעל אחד או שניים, שאורכם עד עשרה סנטימטרים. בין עלי הבסיס עולה גבעול זקוף בגובה 30-70 סנטימטר ובראשו פרח. הפרח ענקי בצורת צלחת מרק וקוטרו עד עשרה סנטימטרים. הוא בעל חמישה עלי גביע וחמישה עד עשרה (ועד 13) עלי כותרת קעורים בצבע אדום־בורדו. לפעמים רואים צורות מעבר בין עלי הגביע לעלי הכותרת, רמז למוצאם המשותף - עלים על הגבעול. במרכז הפרח יש אבקנים צהובים מרובים ולא ברור כמה צוף מופרש - אם בכלל. הפרח מושך דבורים גדולות וחיפושיות הניזונות מהאבקה וגם מאביקות אותו. במרכז הפרח יש גם כמה עלי שחלה לבנים הנושאים בראשם

הידעתם?

בימי הביניים וביוון העתיקה נחשבה אדמונית החורש לצמח מרפא ושימשה כתרופה לסיוטי לילה, לעוויתות, למחלות עצבים, למחלת הנפילה, למחלת ירח, לכאבי ראש ולהפרעות בכבד. האמינו גם שהיא טובה לגירוש רוחות רעות ועין הרע. ברפואה העממית בימינו היא משמשת לריפוי מחלות עצבים ובעיות בקיבה ולטיפול בסיוטי לילה.

אדמונית החורש - חמישה עלי גביע וחמישה עד עשרה עלי כותרת קעורים ובמרכז הפרח אבקנים רבים ועלי שחלה

אדמונית החורש מגיחה מהקרקע בצורה קפוצה, כאגרופי

צלקת ארגמנית. מעלי שחלה אלה מתפתח מאוחר יותר פרי יוצא דופן שצורתו היא ככובע של ג'וקר. הוא מורכב מכמה אונות שעירות הנקראות בשפה הבוטנית "מפוחיות". במהלך הקיץ נפתחות המפוחיות וחושפות זרעים עסיסיים ומבריקים, חלקם אדומים וחלקם שחורים בעלי גוון מתכתי כחול. הזרעים השחורים פוריים ואילו האדומים אינם פוריים אך מהווים מוקד משיכה לציפורים המפיצות את הזרעים. נראה כי השילוב של שני הצבעים, אדום ושחור, הוא שמושך את תשומת הלב של הציפורים, הניזונות רק מהזרעים השחורים ומפיצות אותם. הזרעים אינם נוטים בקלות וממעקב אחר הצמחים בארץ עולה כי צמחים צעירים מתווספים לאוכלוסייה לעתים רחוקות. לעומת זאת, יש רבייה נוספת מתחת לקרקע בצורה של שורשים וקני שורש קצרים הניתקים מצמח האם.

האדמונית גדלה בארץ בשולי חורש אלון מצוי ואלון התולע ובתוכו, בקרקע טרה רוסה עשירה ברכובית. היא משגשגת במיוחד במקומות עם קרינת שמש מסוננת (דרך עלי העצים) או בחצי צל, במקומות שבהם יש קרינת שמש ישירה בחלק מהיום. בארץ היא צמח נדיר מאוד, המוגבל לשמורת הר מירון מעל לרום של 800 מטר, בדרך כלל ברום של 900–1,050 מטר. רוב הצמחים מרוכזים

בהר הלל ובנחל אדמוניות וזוהי האוכלוסייה הדרומית ביותר בעולם של הצמח. תפוצת האדמונית ממשיכה צפונה, ללבנון, לסוריה לקפריסין ולתורכיה, משם היא ממשיכה מערבה לאורך צפון הים התיכון ואף לארצות המגרב (אלג'יריה ומרוקו) ומזרחה לעיראק ולאיראן. את המין חילקו לכמה תת־מינים אזוריים; האדמוניות שלנו משתייכות לתת־מין טיפוסי (*ssp. mascula*) שהוא רחב תפוצה. תת־מין נוספים נפוצים בהתאמה בלבנון, בתורכיה, במרוקו ובאיים ים־תיכוניים שונים. הפריחה של אדמונית החורש קצרה – היא נמשכת כעשרה ימים ולאחריה מתפתחים הפירות לאורך הקיץ. באוגוסט הם נפתחים וחושפים את זרעיהם הצבעוניים. מעניין כי העלים נותרים ירוקים לפחות עד יולי ולעתים אף עד ספטמבר, ללא כל השקיה.

שמורה ומוגנת

לפי הכרך הראשון של הספר האדום העוסק בצמחים בסכנת הכחדה בארץ (שמידע ופולק 2007), כל האוכלוסיות של אדמונית החורש בארץ נמצאות בשמורת טבע בשטח של כשלושה קילומטרים רבועים בלבד, אך למרות זאת הן נמצאות שם בסיכונים שונים: חלקות חקלאיות מוקמות בתוך השמורה על בית הגידול של האדמונית ולחץ מטיילים גורם

לרמיסת צמחים צעירים שאינם פורחים ובכך פוגע בדור העתיד של הצמח. בעבר חשבו כי ניתן לטבע לעשות את שלו וכך נשמר אותו, אך במקרה של האדמונית זה בעייתי. ללא פעולות ממשק, החורש נסגר וגורם להחשכה וצמחים גדולים מפסיקים לפרוח ומתנוונים. נראה כי דרושות כמה פעולות כדי לשמור על הצמח מפני פגיעה והכחדה. ראשית, שימור בבית הגידול הטבעי (שימור In Situ) הכולל, בין היתר: ניטור האוכלוסיות לאורך שנים והבנת המצב האמיתי – האם יש התמעטות או גידול במספר הפרטים הכולל ובמספר הפרטים הפורחים של הצמח; אכיפה הדוקה בשמורה תוך רגישות לצורכי הכפרים באזור וגיוזם או פתיחה מבוקרים של החורש באזור האדמוניות – דבר שכבר נעשה והביא לתוצאות חיוביות; חינוך לשימור הצמח ומניעת קטיפתו; והסדרה של שבילי מטיילים שיפגעו כמה שפחות בצמחים.

שנית, יש צורך גם בפעולות שימור מחוץ לבית הגידול (שימור Ex Situ), ובהן לימוד הריבוי של הצמח ויצירת אוספי גיבוי בגנים בוטניים ובגני מקלט. הצמח כבר גדל בתנאי תרבות בהצלחה בגינות היישובים באזור ואוכלוסיית גיבוי שלו נמצאת בגן הבוטני האוניברסיטאי בגבעת רם ירושלים מסוף שנות ה־70. בגן הבוטני אנו עוקבים אחר הצמחים זה שנים רבות. הנבטת הזרעים אינה פשוטה ודורשת טיפולי קור המגדילים את אחוז הזרעים הנובטים. הצמחים מארכי חיים, וכל הצמחים המקוריים שהובאו לגן הבוטני באישור רשות הטבע והגנים עדיין חיים (35 שנה!). עוד נצפה כי הצמח נמצא בתרדמה עד פברואר – רק אז הוא מגיח מהקרקע בצורה קפוצה, כאגרופים, ומכאן ההשראה לשם המדעי שלו – mascula (גברי). אגב, שם הסוג המדעי Paeonia הוא על שם פיאון, רופא האלים במיתולוגיה היוונית שהשיג את צמחי האדמונית מאמו של אפולו בהר האולימפוס וריפא בעזרתם את פצועי מלחמת טרויה.

יפה ותרבותית

בסוג אדמונית יש כ־40 מינים הנפוצים מצפון אגן הים התיכון וצפון אפריקה מזרחה עד לסין ושני מינים מוכרים גם בצפון אמריקה. רוב המינים הם צמחים עשבוניים רב־שנתיים

שדה אדמוניות תרבותיות בגולן

בעלי שורשים מעובים, אך יש גם כמה מינים במזרח הרחוק שהם שיחיים, בעלי ענפים מעוצים. בארץ יש לנו רק מין אחד, ובתורכיה גילינו לא פחות מחמישה מינים שונים. בשל הפרחים היפים, מינים רבים – בעיקר מכלואים ומעט מיני בר – משמשים לנו. באירופה אדמוניות נפוצות בגינות ופורחות בחודשים מא־יוני. במזרח הרחוק האדמונית משמשת לנו כבר יותר מאלף שנה ועדות לכך היא הופעתה בציורים ובעיטורים (באירופה האדמונית תורבתה רק בימי הביניים). בארץ מגדלים מכלואים של אדמונית עשבונית שמוצאם במזרח הרחוק – אלה פרחים המלאים בעלי כותרת, כמו פרחי הוורד, והם משמשים בעיקר כפרחי קטיף לייצוא מוקדם לאירופה (האדמוניות באירופה פורחות מאוחר יותר) ומעט לגינון.

כמה חקלאים מגדלים את האדמוניות בגולן, בגליל ובהרי יהודה, והמראה של שדה אדמוניות תרבותיות בפריחה מרהיב. אנו תקווה שיטפחו זנים נוספים שישמשו לגינון, מכיוון שהאדמונית היא צמח עמיד ומתאים לתנאי חצי צל עם השקיה קבועה, תנאים המתקיימים בהרבה גנים באזור ההר.

הכותב הוא מדען ראשי בגן הבוטני

האוניברסיטאי בירושלים

בארץ מגדלים מכלואים של אדמונית עשבונית שמוצאם במזרח הרחוק, אלה פרחים המלאים בעלי כותרת, כמו פרחי הוורד, והם משמשים בעיקר כפרחי קטיף לייצוא מוקדם לאירופה